

živan Bezic

ŠTO ZNAČI ODGAJATI?

Odgajanje je praljudski fenomen, star kao i ljudski rod. Ono je trajna, iskonska i posvudašnja pojava. Otkad postoje ljudi, postoji i njihov odgoj.

Stvarnost odgoja je veoma važna za ljudsko društvo, toliko važna da se bez njega ne može ni zamisliti civilizacija. Važna za čovjeka kao pojedinca (»čovjek je ono što od njega učini odgoj«, veli J. J. Rousseau), a tako isto i za ljudsku zajednicu. Kako nekad, tako i sada. Možda danas još više nego prije! S pravom je ustvrdio Renan: »Odgojna pitanja u modernom svijetu jesu pitanja života i smrti. Od njih zavisi sva društvena budućnost.«

Kad je tako, razumljivo je da i nas mora zanimati uloga odgoja u čovječjem životu. Što je odgoj, u čemu je njegova bit i svrha, što nam o njemu govori moderna znanost — to su naša pitanja.

Značenje i svrhu odgoja najbolje nam može protumačiti etimologija same riječi.[^]

Etimologija riječi

U stvaranju i oblikovanju riječi obično svaki narod najbolje očituje svoja iskustva i svoje poimanje svijeta i stvari. Počnimo s našim narodom!

* M. PEĆAR, *Narodni geniji u riječi*. Zagreb, bez god. izdanja, str. 23.

- W. LINKE, *Aussage und Deutung in der Pädagogik*. Heidelberg 1966.

Hrvatska riječ *odgoj* ima svoj korijen u glagolu *gojiti*, koji znači činiti da nešto živi i raste, te se uvijek odnosi na živo biće. Prvotno se tiče fizičkog života i znači isto što i hraniti, njegovati, podizati čovjeka. Ako se odnosi na biljke, onda se gojiti pretvara u *gajiti* (cvijeće, biljke, odatle *gaj*). Gojiti u Hrvata danas ima duhovnije značenje od onoga što ga otkriva etimologija riječi.

P. Skok ističe da u nekim slavenskim jezicima (a kod nas na Cresu) gojiti znači i liječiti.¹ Još je zanimljivija Skokova pretpostavka da gojiti ima korijensku vezu sa »žiti« i »živjeti«. Dolazilo bi od indoevropskog korijena »guei« ili u prijevoju »guoi« sa značenjem živjeti (»goj« je nastao na isti način kao od biti »boj« ili od liti »loj«).² Prema tome, gojiti je isto što i podržavati jedno živo biće u životu.

Od gojiti su nastale glagolske Izvedenice: odgojiti, odgajati, uzgajati, Imenice: odgoj, odgajanje, uzgoj, gojiteljica, odgojitelj-Ica, gojenac (-nka), gojence, gojenik (-nica), gojenka, odgajnik (-Ica), I pridjevi: gojen, odgojen, neodgojen, uzgojen, odgojan i neodgojan.³ Riječ »dijete« nije u etimološkoj, ali jest u semantičkoj vezi s gojiti. Nastala je, naime, od »dojiti« (indoevropski korijen »dhei« = sisati).⁴ Jednak je slučaj i s pedagoškim pojmom »pitomac«. Proističe od gojiteljskog sinonima »pitati« (hraniti).⁵ Pitomac je onaj koji je pitom, tj. onaj koji se daje pitati, rado uzima hranu iz odgojiteljeve ruke.

Ovdje moramo napomenuti da hrvatske riječi *odgoj* i *uzgoj* ipak nemaju isto značenje. Odgoj se uvijek veže na ljudska bića, a uzgoj se redovito odnosi na biljke i životinje (francuski *élevage*, *culture*). Mi nikad ne kažemo da životinje i biljke odgajamo, njih samo uzgajamo. Sve donedavna te su pojmove brkali mnogi pedagozi, pa i stručne knjige.⁶

Naprotiv, naši susjedi Slovenci uzimaju za odgojne pojave riječi: *vzgoja*, *vzgojiti*, *vzgajati*, *vzgojen*, *vzgojitelj*.

Rusi imaju za odgoj(iti) termine *vospitat'* i *vospitanie* (odatle srpsko vaspitanje.) Etimologiju lako nalazimo u glagolu *pitat'* koji je značenjski istovjetan s hrvatskim pitati, dakle hraniti, nuditi jelom i pilom, opskrbljivati, izdržavati.⁷

I u češkom se jeziku odgajanje bazira na tjelesnoj ishrani. *Vychova* ili *vychovani* (odgoj) i *vychovanec* (gojenac) proizlaze iz korijena »chov«, što znači uzgoj, njegovanje, rasplod. »Chovati« znači njegovati, gojiti, uz-

3 P. SKOK, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. JAZU, Zagreb 1971, str. 585.

* SKOK navodi paralele u litavskom jeziku: »gijo« znači oživio je, a »gajus« onaj koji lako ozdravlja. U sanskritu »gajas« je kućanstvo, a u jeziku avesti »gaya« život. Ib., 586.

¹ Svi se ti izrazi oslanjaju na primarne riječi: gojan, gojnost, gojazan, gojaznost, gojenje, gojidba, gojilište i si.

² P. SKOK, *op. cit.* I, 403. Isto: S. ZIVKOVIĆ, *Uvod u opću lingvistiku*, II izd. Zagreb 1958, str. 173.

³ P. SKOK, *op. cit.* II, 666. Isto: M. MOGUŠ, *Fonološki razvoj hrvatskog jezika*. Matica Hrvatska, Zagreb 1971, str. 10.

Kao npr. *Pedagogijski leksikon*. Minerva, Zagreb 1939.

⁶ R. F. POLJANEC, *Russko-hrvatski slovar*. Škol. knjiga. Zagreb 1973, 750.

gajati. Uz povratnu zamjenicu »se« chovati ima još jedno zanimljivo značenje: vladati se, ponašati se. Odatle imenica »chovani«: vladanje, ponašanje. Tako su Česi od primitivnog »chov« prešli na kulturno »chovani« i dali odgoju suptilniji smisao."¹

Sličnu situaciju nalazimo i u poljskom jeziku. Poljski odgojni izrazi slični su češkima i po fonetici i po etimologiji. *Wychowanie* (odgoj), *wychowawirca* (odgojitelj), *wychowac* i *wychowywac* (odgojiti) Imaju svoj korijen u Imenici »chów« gojenje, tov), odnosno glagolu »chować« (gojiti)." Odgoj i u Poljaka, dakle, počinje tjelesnom njegom, ali Ipak dobiva I neku uljudbenu prijesu uz pomoć srodnih Izraza »schować« i »pochować« koji znače pothraniti, čuvati, sakriti (tu naziremo konzervativne sklonosti Poljaka). Oni k tome znaju dobro razlikovati uzgajanje bilja (uprawiac rosliny) i stoke (hodowaé zwlerz^ta) I odgoj djece (chowac dzlecl).'^

Sada skrenimo pažnju na jezik začetnika formalne pedagogije. Stari Grci su brigu o djeci nazivali **uKtSsia** (od korijena **tekiSó?**, dječak, slično latinski *puer* I *pubes*). Isti čin se glagolski Izrazuje s **TraiSsuw**, brinuti se za djecu. S vremenom su nastali u kombinaciji s glagolom **^y'''** (voditi, upravljati) izričaji **TraiSayfóyói;** (odgojitelj), **T:M^X'<ù-ly.** (posao odgojitelja) i **TtatSaYojysiQV** (mjesto školovanja, gimnazij).natSaYcoYÓ? ili pedagog bio je rob koji je u početku pratio gospodsku djecu u školu, a kasnije ih i sam kad kuće poučavao. Rimljani su uzimali samo učene grčke robove za učitelje svoje djece." Kako vidimo, grčko poimanje odgoja sadrži u sebi elemente vodstva i umnog obrazovanja.

Isto shvaćanje odgoja otkrivamo I kod Rimljana. Njihova Imenica *educatio* (odgoj) i glagol *educare* nastali su na temelju korijena *ducere* (odatle *dux*, dužd, *duce*), što znači voditi ili zapovijedati. Narod vojnika i pravника zamišljao je odgoj mladeži prema svojim klasnim idealima." Grčku i latinsku terminologiju kasnije su preuzeli gotovo svi narodi svijeta pa je tako postala međunarodnim dobrom.

Talijani su naslijedili rimske izraze *educare*, *educazione*, *educatore*, *educando*, *alunno*. Uz to još upotrebljavaju izričaje: *allevare*, *allevamento* i *tirar su*. Ta posljednja riječ podsjeća na rimsko *ducere* (*duce*!) i sadržava notu prisile u odgoju. Izraz »allevare« (i odatle »allievo« = gojenac) daleko je plemenitiji i upućuje na tjelesno i duševno uzdizanje (*levare* = dizati) gojenika. No »allevamento« se podjednako upotrebljava i za uzgoj bilja i blaga.

Francuzi postupaju posve slično. Uz latinsko naslijeđe (*éduquer*, *éducation*, *éducateur*, *éducabillté* *éducable*, *éducatif*) imaju *élever*, *élève*, *élevé*, *élevage*, *éleveur*. I tu je korijen latinski (*levare*), ali značenje novo: tje-

¹ »Chov koni« znači konjogojstvo, a »chov dobytka« stočarstvo (J. MERHAUT, *Veliki češko-hrvatski rječnik*. Zagreb, bez god., str. 70).

² D. BURIĆ, *Hrvatskosrpsko-poljski rječnik*. Miejsce Piastowe 193S, 69.

³ D. BURIĆ, *op. cit.* 69.

Kako je bilo teško odgajati plemićku djecu, najbolje pokazuje poslovice: »Quem dii odcrunt, paedagogum fecerunt«.

Osim »educandus« gojenca su Rimljani još nazivali »alumnus« (od »alere«, hraniti).

lesno i duševno podizanje, uzdizanje, odgoj. Nažalost, isti se izrazi mogu odnositi i na uzgoj drugih živih bića, osobito »célevage« i »céleveur«. »Eduquer« i njegove izvednice primjenjuju se samo na čovjeka te imaju spiritualniju boju."

Nijemci su za svoj odgoj pronašli nazive koji odgovaraju njihovu nacionalnom karakteru: *Erziehung* (odgoj), *Erzieher* (odgojitelj), *Zögling* (gojenac), *Zucht* (stega), *erziehen* (odgajati). Svima njima je radikal »ziehen«: vući, izvlačiti, pritegnuti."* (Odatle i *Zug* = vlak, pa *Ziehpress* = tijesak, *Ziehvater* = poočim, *Ziehsohn* = posinak, *Ziehkinder* = posvojčice). Prizvuk sile je očit u njemačkom shvaćanju odgoja." Jasno je da to »vlačenje« i »izvlačenje« ne može uroditi privlačenjem. Nasreću, Nijemci imaju za odgoj još jedan, mnogo pozitivniji izraz — *Bildung*. Potječe od riječi »Bild« (lik, oblik, slika), odnosno »bilden« (oblikovati). Pri tome se u prvom redu misli na duhovno oblikovanje, na izobrazbu duševnih moći. Budući da se *Bildung* upotrebljava češće nego *Erziehung*, Nijemci pokazuju dobru volju za mijenjanje svojih odgojnih navika.

Englezi su posredništvom romaniziranih Normana također preuzeli latinske odgojne nazive: *éducation*, *édécate*, *educated*, *educational*, *formation*, *nurse* (od lat. *nutrix*, *nutriré*: dojiti, hraniti, njegovati) i djelomično grčke: *pédagogue*, *pédagogies*, *pedagogical*. Svoje vlastite nacionalne izraze — *breed*, *rear*, *bring up*, *raise*, uz odgovarajuće imenice — upotrebljavaju manje. Sve te riječi imaju svoje semantičke nijanse: *breed* (od anglos. *bredan*, *brod*)" u svom osnovnom značenju: snijeti, izleći, roditi; *rear* (od anglos. *raerán*): podići, izgraditi, postaviti (podupirujući odostrag); *bring Up* (od anglos. *bringan*): donijeti, dovesti, voditi; *raise* (od staronordij. *reisa*): podići, vući uvis. Tako engleski jezik osim sasvim fizioloških komponenata odgoja prihvaća i njegove vodstvene i oblikovne dimenzije.

Odgoj kao praksa

Iz narodnih usta mogli smo uočiti mnogovrsna značenja fenomena odgoja. Ako želimo istaknuti bitnu oznaku odgoja, koja je prisutna u svim njegovim varijantama, onda je to svakako proces.

Svaki odgoj je u svojoj srži proces. To najbolje pokazuje lingvistička analiza pedagoških termina raznih naroda, koji se sastoje od glagola, glagolskih imenica, te prefiksa i sufiksa, koji svi ukazuju na uspon i uzdizanje, te pretpostavljaju mogućnost promjene i razvitka. Proces, naime, uvijek uključuje dinamiku postajanja, rasta, napredovanja, razvoja i usavršavanja. On je stalna promjena na odgojno više i bolje. Odgoj je onaj

R. BAILLY, *Dictionnaire des synonymes de la langue française*. Larousse, Paris 1947, str. 218.

" Der Grosse Duden, *Herkunftswörterbuch. Etymologie*. Mannheim 1963, 781.

" Njem. pedagozi danas misle drukčije: »Pädagogische Hilfe ist wesentlich ein Be-freien, Frei-machen, Frei-setzen, Frei-legen, Frei-steilen«. (H. HENZ, *Lehrbuch der systematischen Pädagogik*. Herder 1964, 19). Slično i TH. KAMPMANN, *Jugendkunde und Jugendführung*, 2 sv., Kösel, München 1966, 1970.

18 Webster's new world dictionary. Cleveland 1959, str. 91.

proces koji vodi od nastanka čovjeka do punine čovjštva. Stoga je to dugotrajan proces, pun napetosti, uspjeha i neuspjeha. Uzbudljiv, naporan, dramatičan i riskantan.

U svojoj dinamici odgoj je *aktivan proces*. Nije samo pasivno stanje prepuštanja prirodnim zakonima i stihiji društvenog života. Pedagoški izrazi ne otkrivaju samo objekt odgoja — dijete, mladića, mladež uopće — već upućuju na subjekt odgojnog procesa, odgojitelja. Svi pedagoški glagoli — odgoj je uvijek akcija — puni su dinamike, konkretnosti i napetosti. To je obostrana akcija, polarizirana na liniji subjekt — objekt. U aktivnom stanju nalazi se i objekt (pitanje je da li se gojenac uopće može nazvati objektom), stalno angažiran i djelatan. Zapravo, odgoja i nema bez aktivne suradnje odgajnika. Odgoj je u stvari međusobno davanje i primanje.

U svojoj vremenskoj dimenziji odgoj je prije svega *biološki proces*. On je podržavanje, uzdržavanje, othranjivanje i razvijanje tek nastalog života, i to najprije fizičkog, tjelesnog života. Stoga u nekim jezicima i nema prave razlike između riječi odgoj i uzgoj. Čovjek se ne može rastaviti od svoje vegetativne i senzitivne podloge. U svim jezicima i u svim odgojnim praksama fiziološke potrebe djeteta dolaze na prvo mjesto (gojiti, pitati, chovati, alumnus, nurse, breed). Odgoj je dragocjena i apsolutno nužna životna pomoć.

U ljudskom odgajanju je svaki odgoj također i *psihološki proces*, jer je čovjek duhovno i razumno biće. On ne može biti odgojen ako mu nije njegovana i njegova duševna komponenta. To mnogi narodi priznaju izričito (formare, élever, bilden, rear, raise). Integralni odgoj se ne može ograničiti samo na tijelo i na njegove potrebe. Zrelim čovjekom smatramo samo duhovno potpuno formiranu ličnost.

Upravo psihološka sastavnica odgoja ukazuje na to da je to u biti *ljudski proces*, tj. sasvim ljudska funkcija, koja tendira isključivo čovjštvu. Odgoj je humani proces, dirigiran i vršen od ljudi, sa svrhom da stvara ljude, proces koji počinje hominizacijom i vodi humanizaciji, uljudivanju. Stoga neki jezici tako dobro razlikuju odgoj i uzgoj, a neki izričito spominju ljudske faktore pedagoškog akta (**ΤραιS-αytoyôç**, a u hrvatskom jeziku to pokazuje prefiks »od«). Odgoj je briga čovjeka o čovjeku i za čovjeka.

On je zato i *oblikovni proces*. Postoji izreka »poeta nascitur«. ja se ne bih usudio reći niti »homo nascitur«. Radije bih kazao: »Homo fit«, čovjekom se postaje. I baš u tu svrhu nam je potreban odgoj. Tek putem odgoja čovjek se izgrađuje, upotpunjuje, dovršuje i razvija do svoje punine. Na tu činjenicu upućuju mnogi jezici (grčki, latinski, talijanski, francuski, njemački, engleski). Svi dobro znamo iz iskustva kako je oblikovanje čovjeka dug, težak i mučan posao. Stoga s pravom tvrdi sv. Ivan Zlatousti: »Hac arte nuUa maior.«*

Formiranje čovjeka teži njegovu usavršavanju. Pravi čovjek je tek savršeni čovjek. Stoga je odgoj i proces *usavršavanja*. Pri tome odgojni

i" *Homilia* 59, *Patrologia graeca* 58.

termini prvenstveno ciljaju naravnom savršenstvu ljudskoga bića. Punim čovjekom postaje se tako da se iz nekog nižeg stanja podigne u više, bolje, plemenitije. Zato se taj proces zove vz-goja (vz=iz), vo-spitanie (v ili vo=od i do, kroz i radi), vy-chova (vy=iz), wy-chovanie (w=u), e-ductio (e=iz), Er-ziehung (er ovdje nije lična zamjenica, ima slično značenje kao »ur« ili »heraus« = iz, od,^ i još »hinauf« = gore, uvis).^

Čovjek se odgaja ne samo time što usavršuje svoje sposobnosti, već i time što se obogaćuje novim vrednotama. Stoga je odgoj i *aksiološki* proces, tj. akcija osvajanja i usvajanja bioloških, intelektualnih, estetskih, društvenih, kulturnih, moralnih i religioznih vrednota. Vrijednost je ono što ovrednuje i obogaćuje život. Civilizacija, izobrazba, akulturacija, socijalizacija, etizacija jesu isto što i humanizacija. Vrednote osmišljaju ljudski život i daju mu razumnu svrhu (al-levare, breed up, bring up, auf-erziehen, tirar su, chovati se). Odgojna akcija je uvijek okrenuta nekom pozitivnom cilju (pedagoška aksiologija). Živi u perspektivi boljega čovjeka i boljega društva.

Ne smije nam izmaći pažnji da je odgoj i *personalni* proces.^ To je već implicirano u njegovoj humanoj noti, ali je to potrebno i posebno istaknuti. Personalan je najprije zato što je međuljudski odnos, odvija se među ljudskim osobama. Gdje nema polarnog odnosa odgojitelj — odgajnik, nema ni odgoja (od-goj, vo-s-pitanie, •Ky.f.8-a.yo)y6ci). No još više je personalan zato što je sav upućen na formiranje ljudske osobe, zrele ličnosti. Radi toga neki pedagozi nazivlju odgojni proces personalizacijom ili, kraće, personacijom. Prema Flitneru ona se odvija kroz četiri etape: otvaranje prema drugim osobama (odnos ja-ti), otvaranje prema svijetu (odnos ja-svijet), doživljaj vremena (sjećanje, iskustvo, obrazovanje) i svijest budućnosti (zemaljske i vječne).^

Napokon još moramo nagla;iti da je odgoj i *društveni* proces. To proizlazi iz spomenute konstatacije njegove međuosobnosti. On je moguć samo u društvu, makar i najmanjemu (obitelj). No u nj su upletene i za nj zainteresirane i sve ostale ljudske zajednice. Henz ističe slijedeće činjenice: 1. zajednica odgaja članove, 2. članovi zajednice odgajaju jedan drugoga, 3. članovi obrazuju i odgajaju zajednicu, 4. zajednica odgaja druge zajednice.^ Preko odgoja starija generacija prenosi na mlađu svoja iskustva, dostignuća i vrijednosti. Rađanjem i odgajanjem društvo se stalno reproducira i osigurava svoj kontinuitet.

Duden, *Etymologie*, 781.

21 *Sacramentum Mundi*, sv. I., Herder, Freiburg 1967, str. 1176.

22 Willmann-Institut (Hg), *Aspekte der personalen Pädagogik*. Freiburg 1959. — H. ROHDE, *Die Verwirklichung der Person*. Herder, Freiburg 1963.

23 W. FLITNER, *Systematische Pädagogik*. Hirt V. Breslau 1933, str. 85. Od Flitnera su 4 etape, ali ja sam njegove prve dvije sažeo u jednu (to je druga). U prvu sam stavio međuosobne relacije, koje Flitner ne spominje.

H. HENZ, *op. cit.*, 12. Ja sam prvu stavio na četvrto mjesto.

Mnogi biologisti svode odgoj samo na tjelesno sazrijevanje i održavanje života. Preusko shvaćanje odgoja imaju i neki racionalisti kad ga zamišljaju samo kao davanje i preradu informacija. Još su isključiviji neki pripadnici »gnjevne generacije« kad ga ograničuju samo na buđenje kritične svijesti kod mladeži (*kritische Rationalität*). Ima pedagoga koji u odgojnom procesu traže jedino obrazovne elemente (*Bildung*).^{2^} Drugi opet insistiraju samo na odgoju volje (*Erziehung, Zucht*). Marksisti u odgoju prenaplašuju njegovo društveno značenje. Napokon ima i takvih koji zabacuju svaki odgoj kao nasilje nad gojencem (anarhisti, neki egzistencijalisti).

Diskusija o sadržaju odgoja ima među pedagogima dugu tradiciju (ta odgoj je trajna i neizbježna povijesna kategorija).^{2^} Panpedagogisti misle da svaki vanjski utjecaj na gojenca spada u pedagogiju, jer nužno ima odgojne, odnosno neodgojne implikacije (Krick: »Svi odgajaju sve i svagda!«). Suprotno mišljenje zastupaju pedagozi koji smatraju odgojem samo potpuno svjesni, planirani i sistematski rad s mladima. Po njima spada u odgoj jedino intencionalni čin (normativna pedagogija). Istina će biti negdje po sredini, pa bi i funkcionalni odgoj našao svoje mjesto u pedagogiji.

Tako smo se dotakli pitanja *intencionalnog* i funkcionalnog odgoja. Neosporno je da u praksi postoje oba tipa odgoja. Ne samo roditelji, nego i svi odgovorni odrasli ljudi (svećenici, učitelji, rodbina, kumovi, prijatelji), a osobito stručni pedagozi, provode svjesnu i namjernu brigu o nedozrelim mladim bićima. Njihovo odgojno djelovanje uvijek je Intencionalno, bilo da je vođeno na individualnoj, bilo na kolektivnoj razini, makar i nije uvijek potpuno stručno. No ne može se zanijekati i (ne)odgojni utjecaj odraslih ljudi uopće, sredine u kojoj mladež živi, te ostalih odgojnih čimbenika i sila, koje život donosi sobom slučajno ili sudbinski (*funkcionalni* odgoj).

S obzirom na svoj sadržaj još se razlikuje tzv. *formalni* i *materijalni* odgoj. Formalni odgoj se usredotočuje na obrazovanje tjelesnih ili duševnih sposobnosti mladog bića, dakle na razvijanje fizičkih organa (vegetativnih, senzornih, motornih) i psihičkih moći kao takvih (um, volja, osjećaji). Ako se u odgajanju pažnja obraća više sadržajima i vrednotama obrazovnja, imamo tzv. *materijalni* odgoj. Francuski pedagog René Hubert s monogim ostalima smatra da je važnije pravilno razvijati ljudske sposobnosti nego im samo pružati Informacije i sadržaje.^{2^} Nema sumnje da je najbolji *integralan* odgoj, izvršen na integralan način, tj. onaj koji oblikuje čitava čovjeka i pruža mu sva moguća i potrebna odgojna dobra.

^{2^} U većini zapadnih zemalja, osobito angloameričkih, pod riječju »education« misli se samo na školovanje mladeži, a naziv pedagog redovito se prišiva svakom učitelju, nastavniku i profesoru.

²⁶ G. F. KNELLER (ed). *Foundations of Education*. New York 1963. E. PLANCHARD, *Introduzione alla pedagogia*. La Scuola, Brescia 1966. H. GIESECKE, *Einführung in die Pädagogik*. Juventa, München 1969.

" R. HUBERT, *Traité de pédagogie generale*. II izd. Presse Univ. Paris 1949, str. 5.

odgoj je previše odgovoran posao a da bi se mogao obavljati nestručno i diletantski, kako se to dosad uglavnom čini. Kad će svi naši roditelji dobiti dovoljno pedagoško znanje? Kad će se već jednom otvoriti škole za (buduće) roditelje i odgojitelje uopće? Hoće li to ostati zauvijek samo utopija?^^

Znanost o odgoju

Hoće li naša odgojna praksa i nadalje počivati samo na iskustvu i obiteljskoj, odnosno školskoj tradiciji? Je li ona samo pitanje vještine i tehnike? Premda je ona zaista »ars nulla maior«, može li se studirati na razini znanosti?^^

Da bi se neki studij mogao smatrati znanošću, mora ispuniti tri uvjeta: mora imati svoj poseban predmet istraživanja (činjenice), mora se proučavati s posebnog znanstvenog stanovišta (načela, kriterij) i tretirati na logički i sistematski način (znanstvene metode i sustav). Ukratko, mora imati svoj materijalni i formalni (*quod* i *quo*) objekt, kako bi to kazali naši stari skolastici.

Pedagogija udovoljava svima trima uvjetima. Prema tome je prava znanost. Ona ima svoj vlastiti predmet Istraživanja (materijalni objekt): činjenicu djetinjeg i mladenačkog razvoja, fenomen odgoja kao fakta i zadatka. Njezin *objectum formale quod* je posebno stanovište s kojeg ona promatra razvojne i odgojne pojave, tj. kriterij ljudske zrelosti koji dominira čitavim odgojem. Mlade nezrele ljude pedagogija želi dovesti ljudskoj punoći i zrelosti. *Objectum formale quo* nalazi u svojim znanstvenim metodama i postupcima, koje logički, sustavno i kauzalno povezuje u jedan koherentni sistem.

Ipak, pedagogiju ne bismo smjeli tretirati kao »čistu znanost«, kao puku teoriju. S. Pataki opaža: »Odgoj nije neka 'čista' pedagoška pojava, kojom ravnaju neki 'čisti' autonomni pedagoški zakoni.«¹ Pedagogija je prije svega sam čin odgajanja, odgojna praksa (*Erziehungspraxis*). Odatle joj i njezino ime — *pedagogija* (**aywyia** je akcija i praksa, a njezin nosilac je odgojitelj). No pedagogija nije samo empirija i puko praktičko snalaženje, ona je i nauka o odgoju (*Erziehungslehre*), ima svoja načela i metode za praktičnu primjenu, dakle normativna znanost. Zbog toga joj, prema prijedlogu Gottlera, naziv *pedagogika*, od **TtaiSaycoyixT** TEX^TJ (na sličan način su nastale i riječi logika, etika, fizika, matematika

¹ Kad se ljudi sa Zemlje čude kako u Utopiji žive svi dobro i sretno bez države, policije i vlasti, Utopijac tumači: »Naš odgoj je naša vlada.« (H. G. WELLS, *Ljudi nalik na bogove*. Zagreb 1952, str. 58.)

2» R. SCHWARZ, *Wissenschaft und Bildung*. Freiburg—München 1957. H. ROHRS (Hg), *Erziehungswissenschaft u. Erziehungswirklichkeit*. Frankfurt 1964. P. BRAIDO, *Filosofia dell'educazione*. PAS, Zürich 1967. P. BRAIDO, *La teoria dell'educazione e i suoi problemi*. PAS, Zürich 1968. AA. VV., *Scienza dell'educazione*. Ed. UCIIM, Roma 1972. V. BREZINKA, *La scienza dell'educazione*. Ed. Armando, Roma 1976.

3» *Odgoj i nastava u našoj srednjoj školi*. Naklada PKZ, Zagreb 1950.

itd.), a njezin je nosilac stručni pedagog učitelj odgoja ili »pedagogičar« (prema njemačkom *Pädagogiker*)."

Po nekim pedagozima (Brezinka, Meumann, Lochner, Petersen) treća razina pedagogije bi bila »čista znanost« o odgoju (*Erziehungs-/wissenschaft*). Ona bi bila daleko od svake odgojne primjene, nema namjere da pomaže odgojiteljima. Nije joj ni do kakvih odgojnih direktiva ili pravila, ne želi biti normativna nauka. Ona hoće da bude »čista« znanost poput ostalih pozitivnih, empirijskih i eksperimentalnih znanosti, bez natruhe prakticizma. Njezin predstavnik je kabinetski učenjak, istraživač; njezino istraživanje je deskriptivne, a ne preskriptivne naravi.[^]

Premda pedagogija, kako smo rekli, ne može ostati čistom znanosti, ona je ipak prava znanost. Ne samo vještina, nego i znanje. Umjetnost i znanost (*ars et scientia*).

No budući da je pedagogiji kao znanosti glavni predmet odgoj, moramo potražiti znanstvenu definiciju odgoja. Osim onih etimoloških i fenomenoloških spoznaja o odgoju, što smo ih stekli u prvim poglavljima bezbrojni pedagozi su pokušali dati svoju znanstvenu viziju odgoja. Razumljivo je da su im gledišta prilično različita.

Preširoke, pa prema tome i premalo precizne definicije odgoja jesu: »O d g o j je kontrolirani i trajni pokušaj djelovanja iz odgojiteljske ljubavi na rastući naraštaj u svrhu njegova upravljanja i reguliranja« (Roth).[^] — »Odgoj je razvojna pomoć prilagođivanja društvu, obrazovno uvođenje u kulturu i buđenje smislenog života« (Brezinka).[^] — »Odgoj označuje cjelinu pedagoških pojava koje služe podizanju mlade duhovne osobe« (Eggersdorfer).[^] — »Odgoj označuje sve one mjere i procese koje biću, rođenu kao čovjeku, pomažu da otkrije svoju čovječnost« (Schaller).[^]

Postoje, naprotiv, i preuska shvaćanja odgoja, koja se očituju u sljedećim definicijama: »Odgoj je planirano vodstvo kojim odrasla generacija pomaže nedorasloj da se suoči s predanom kulturom« (Meister).[^] — »Odgoj je reproduciranje društva« (Barth).[^] — »Mi želimo nazvati odgojem pomoć u orijentaciji na totalitet bića« (Zopfl).[^] — »To je proces izgrađivanja i oblikovanja socijalističke ličnosti« (Potkonjak).^{*} — Slično misli i Pataki, samo je to izrazio malo obilatijim rječnikom."

^{*} Mi nemamo hrvatske riječi za nauku o odgoju. Slovenci imaju *vzgojeslovje*, a Česi *vychovatelství* (većina ostalih naroda se služe grčkom terminologijom). Možda bismo mi mogli reći *odgojstvo* (prema pomorstvo, zvjezdoznanstvo, pravo) ili *odgojslovje* (kao mudroslovje, bogoslovje).

H. SCHILLING, *Grundlagen der Religionspädagogik*. Patmos, Düsseldorf 1970, 211.

Cit. po J. SPECK, *Handbuch pädagogischer Grundbegriffe*. Kösel, sv. II. 1970, Str. 187.

^{3*} W. BREZINKA, *Erziehung als Lebenshilfe*. III izd. Wien 1963, str. 190.

Lexikon der Pädagogik. Sv. I. Herder, Freiburg 1952, 477.

[^] *Das neue Lexikon der Pädagogik*. I. sv. Herder, Freiburg 1970, 392.

" R. MEISTER, *Beiträge zur Theorie der Erziehung*. II izd. Wien 1947, 22.

³⁸ P. BARTH, *Die Geschichte der Erziehung*. II. izd. Darmstadt 1967, 6.

³⁹ *Pedagogija*, II. izd. sv. I. Matica Hrvatska, Zagreb 1969, 54.

Pedagogija, izdanje MH, Zagreb 1969.

" S. PATAKI, *Opća pedagogija*. XI. izd. PKZ, Zagreb 1967, str. 18.

Vrlo blizu cilja pogađaju odrednice poput ovih: »Odgoj je odnos između odraslih i djece. Taj odnos ima za cilj određeni utjecaj: pomoć djetetu da postane zreli« (Langeveld)."[^] — »Odgoj je vodstveni duhovni utjecaj zrelih na razvoj nezrelih naraštaja, da ih se osposobi za samostalni život unutar njihova društva i na potpuno ostvarivanje temeljnih vrednota« (Gottler)."[^] — »Vaspitivanje se obično objašnjava kao namerno, plansko uticanje odraslih na razvitak nedoraslih prema određenom cilju« (Mladenović)."[^] — Još precizniji je Dermota: »Vzgoja je vrsta utjecaja, koji odrasla osoba ima na otroka, da pripremi njegove sposobnosti do potpunog djelovanja i utisne vanj določen človeški lik«."[^]

Najprecizniji je R. Hubert kad piše da je odgoj »l'action volontaire exercée par les adultes sur les jeunes pour les amener eux-mêmes à l'état d'adultes«."[^] Ja bih tu definiciju pohrvatilo riječima: *odgoj je briga odraslih (ljudi) oko nedoraslih kako bi i ovi postali zreli ljudi*. Istu misao mogli bismo proširiti i ovako: odgoj je svjesno i namjerno djelovanje zrelih oko pravilnog razvoja nedozrelih kako bi i ovi postali zreli ljudima.

U upravo spomenutim definicijama nalazimo tri bitna elementa odgoja:

1. svjesna briga zrelih o nezrelima, dakle postojanje odgojitelja (bez odgojitelja nema ni odgoja);
2. gojenac u razvoju sa svojim tjelesnim i duševnim potrebama središnja je točka odgoja;
3. odgojne vrednote, tj. ona dobra koja će gojenca učiniti zreloom ljudskom osobom. (Onaj »kako« iz naše definicije ima u prvom redu finalno, a zatim modalno značenje.)"[^]

U našoj definiciji nalazimo Izravno ili neizravno spomenute sve one sastavnice odgojenog procesa što smo ga već analizirali: aktivnost (»briga«), biološko i psihološko sazrijevanje (»zrelost«), humanizaciju, oblikovanje i usavršavanje (ljudska zrelost), a na osobit način su naglašena tri momenta: a) društveni (odgajnik-odgojitelj), jer odgoja nema izvan društva,"[^] b) personalni (čovječja osoba), jer se radi o izgradnji ljudske ličnosti,"[^] c) aksiološki (odgojne vrednote), jer se samo ljudskim vrednotama može graditi čovjek.

[^]2 M. J. LANGEVELD, *Einführung in die theoret. Pädagogik*. Stuttgart, VI. izd. 1966, Str. 27, 80.

" J. GÖTTLER, *System der Pädagogik*. XII. izd. Kösel, München 1964, 49.

" V. MLADENVIĆ, *Opšta pedagogika*. Beograd 1936, str. 3.

" V. DERMOTA, *Pedagogika* (skripta). Ljubljana 1973, str. 5.

" R. HUBERT, *op. cit.*, str. 2.

Ako ovom trećem odgojnom elementu damo prednost, na redu je Henzova definicija: »Odgoj je cjelokupno djelovanje koje osobe čini ličnostima« (HENZ, *op. cit.*, str. 18).

[^] K. KIPPERT (Hg), *Einführung in die Soziologie der Erziehung*. Willmann-Institut, Herder, Freiburg 1972. H. KREUTZ, *Soziologie der Jugend*. Juventa, München 1974.

" A. DE MARIA, *L'educazione della persona*. Ciapelli, Torino 1974.

Kad smo odredili pojam odgoja, onda nam postaje razumljivom i definicija pedagogike. Ona je *nauka o odgoju*.[^] Ili, da upotrijebimo odrednicu profesora Dermote: »Pedagogika ali vzgojeslovje je znanost in umetnost v vzgajanju in vzgoji.«[^] Njom se bolje izriče i praktična strana pedagogije (umetnost v vzgajanju), a ne samo teoretska.

U definiciju pedagogije kao njezin predmet nismo uvrstili obrazovanje, kako to čine mnogi pedagozi. To ne smatramo potrebnim jer je pojam obrazovanja prilično sporan. Ako ono znači samo umnu izobrazbu, onda je već uključen u pojam odgoja (no ako se ostane samo na intelektualnom obrazovanju, a zanemari se odgoj volje i srca, onda, doduše, imamo »obrazovana«[^] čovjeka, ali ne i odgojena). Nadalje, obrazovanje postoji i izvan odgoja — npr. obrazovanje odraslih — ako nećemo andragogiju proglasiti granom pedagogije.[^] Još manje smo voljni u definiciju uklopiti i riječ »nastava«, što također mnogi čine." Nastava je sastavni dio obrazovanja. Uostalom, samo znanje nikad ne čini bit odgoja. »Jedan samo dobro izobraženi čovjek je najbeskorisnija i najdosadnija stvar na Božjem svijetu«, zapisao je filozof Whitehead."

Odgoj je oblikovanje čitave ličnosti, ali ako bismo ipak morali dati prednost jednom području odgoja, onda bismo, skupa sa Gottlerom, svakako izabrali moralni odgoj."

Dokazavši da je pedagogija znanost — doduše, ne samo znanost, već i vještina, umjetnost — samim tim je jasno da je ona i samostalna znanost, a ne samo grana neke druge opće znanosti. To je potrebno istaknuti jer se još uvijek nađe pojedinaca koji to niječu." Ona, dakako, spada u grupu antropoloških nauka," bazira se na razvojnoj biologiji i psihologiji, etici i filozofiji," ali autonomno obrađuje svoj predmet isključivo pod odgojnim vidom. Nekad se učila kao dio filozofije, posebno filozofske etike, ali samo dok je još bila u svojim povojima." Kao i ostalim znanostima i pe-

5(1 ivje]^; smatraju hrvatskom riječju samo znanost, a nauku rusizmom, drugi opet znanosti daju značenje lat. riječi »scientia«, a nauci »doctrina«. Međutim, očito je da su to obje hrvatske riječi (stariji oblik »nauk«, a mlađi »nauka«[^] pod ruskim utjecajem). Što se tiče značenja, lat. scientia (njem. Wissenschaft) na hrvatskome je doista *znanost*, lat. doctrina (njem. Lehre) naš je *nauk* (npr. »kršč. nauk«[^]), a *nauka* je jedno i drugo (scientia et doctrina). Stoga smo pedagogiju definirali kao nauku.

V. DERMOTA, *op. cit.*, str. 4.

52 Kako to čini prof. N. POTKONJAK (*Pedagogija*, L sv., IL izd., MH, Zagreb 1969, str. 69).

" To se čini u tolikoj mjeri da je nastava gotovo postala sinonim za odgoj. Kao da je škola jedini odgojni faktor u svijetu!

5* A. N. WHITEHEAD, *The aims of education*. IX. izd. New Amer. Library, New York 1958, str. 13.

=5 J. GÖTTLER, *op. cit.*, str. 27.

5" kao što to niječe DOMENICO IZZO u svojoj knjizi *L'educazione come scienza*. Ed. Le Mounier, Firenze 1974, str. 4, 7, 8, 10.

^ A. FLITNER (Hg), *Wege zur pädagogischen Anthropologie*. Pädag. Forschung, II. izd. Heidelberg 1967. H. ROTH, *Pädagogische Anthropologie*. 2 sv., Schroedel V., Hannover 1971.

=8 J. MARITAIN, *Pour une Philosophie de l'éducation*. Ed. Fayard, Paris 1969.

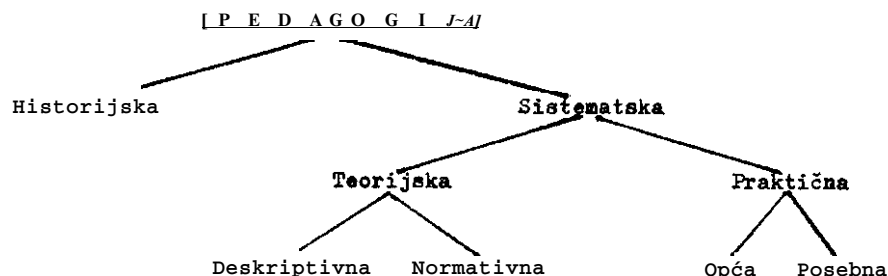
Etika i pedagogija ipak nisu isto. Cilj etike mogao se sažeto izraziti maksimum: budi dobar! Imperativ pedagogije je: budi čovjek!

dagogiji su potrebne pomoćne nauke (fiziologija, higijena, pedologija, didaktika, andragogija, sociologija, etologija, aksiologija, teologija).

Možemo zaključiti s Hubertom: »Pedagogija ima za cilj izradu nauke o odgoju, istodobno teorijske i praktične, kao što je to i moralna nauka, čije je ona produženje, i koja neće biti isključivo ni znanost ni tehnika, ni filozofija, ni umjetnost, već sve to skupa u logičkom povezivanju.«¹

Još samo da vidimo kako izgleda to »logičko povezivanje« (*articulations logiques*) unutar pedagogije. I tu vlada šarenilo podjela i prijedloga. Meni se čini da bi najlogičnija podjela bila ona na historijsku i na sistematsku pedagogiju. *Historijska* (opća i nacionalna) zanimala bi se za povijesno iskustvo odgajanja. *Sistematska* bi sustavno proučavala aktualnu pedagogiju u cjelini, a dijelila bi se na teoretsku i praktičnu. *Teorijska* pedagogija obuhvaća ono što se zove čistom znanošću. Ona može biti deskriptivna ili normativna. *Deskriptivna* se bavi fenomenom odgoja u njegovim faktičnim oblicima (odgojne činjenice), a *normativna* izvlači poučke iz teorije i prakse (odgojna načela, zadaci odgoja). *Praktična* pedagogija se bavi, dakako, praktičnim problemima odgoja, a može biti ili opća ili posebna. *Opća* se odnosi na sve gojence, na njihove redovite probleme i obuhvaća sve čovječje tjelesne i duševne moći. To je ono što bi liječnici nazvali »opća praksa«. *Posebna* ili specijalna pedagogija se posvećuje samo posebnim slučajevima, kategorijama i situacijama gojenaca, njihovim razvojnim fazama (razvojna pedagogija i psihologija), zdravstvenim stanjima (pediatrija), deformitetima (ortopedagogija, logopedagogija, surdo-, tiflo-, oligofrenologija), moralnim zastranjenjima mladeži (Heilspädagogie) ili društvenim uvjetima njihova odgoja (socijalna pedagogija).

Shematski prikazano to bi izgledalo ovako:

R. HUBERT, *op. cit.*, str. 14.

DE NOTIONE EDUCATIONIS

Summarium

Notionem educationis auctor imprimis ab etymologia verbi evolvit interpretans sensum terminorum paedagogicorum apud diversas nationes (croatica, russica, bohémica, polonica, graeca, latina, italica, gallica, germanica et anglica).

Educationem processum activum, biologicum, psychologicum, humanum, formativum, perfectivum, axiologicum, personalem atque sociale esse constat. Educatio tanquam cura adultorum (hominum) de necdum adultis, quae illorum maturitatem humanam intendit, definitur. Paedagogia est ars et scientia educationis. Anthropologicas inter scientias locus paedagogiae quaeritur, eiusque articulatio interna in fine proponitur.